

ЗЕРНОПРОДУКТОВИЙ ПІДКОМПЛЕКС НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ОБ'ЄКТ ТРАНСПОРТНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

В. І. ПЕРЕБИЙНІС, доктор економічних наук;
О. В. ПЕРЕБИЙНІС, кандидат економічних наук
(ВНЗ Укоопспілки Полтавський університет економіки і торгівлі)

Анотація. *Зернопродуктовий підкомплекс посідає чільне місце у структурі національної економіки. Особливого значення набуває транспортне обслуговування, зокрема експорту зерна. Мета статті – вивчити тенденції розвитку зернопродуктового підкомплексу та можливості транспортного обслуговування експорту зерна. З'ясовано, що розвиток зернопродуктового підкомплексу стримується недосконалим транспортним обслуговуванням, зокрема нестачею вагонів-зерновозів, елеваторних потужностей, зернових терміналів у портах. Отже, щоб удосконалити транспортне обслуговування зернопродуктового підкомплексу, варто розробити загальнодержавну програму розвитку логістичної інфраструктури зазначеного підкомплексу.*

Ключові слова: *національна економіка, зернопродуктовий підкомплекс, транспортне обслуговування.*

Національна економіка, як відомо, складається з галузей або окремих комплексів, що об'єднують окремі галузі. Не є винятком і агропродовольчий комплекс, до складу якого входить зернопродуктовий підкомплекс. Зазначений підкомплекс, на наш погляд, включає: сільське господарство (зерновиробництво) та його логістику – зберігання, транспортування зерна; переробну промисловість (переробка зерна); торгівлю (реалізація продукції зернопереробки).

Функціонування зернопродуктового підкомплексу неможливе без транспортних зв'язків. Отже, дослідження особливостей транспортного обслуговування цього підкомплексу важливе для обґрунтування напрямів забезпечення конкурентоспроможності зерна та продуктів його переробки на світових і вітчизняних ринках, а отже, – конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Питання транспортного забезпечення зерновиробництва, інших складових зернопродуктового підкомплексу частково розглянуті у монографіях [2–6].

Метою статті є з'ясування місця зернопродуктового підкомплексу у структурі на-

ціональної економіки, параметрів функціонування підкомплексу, обґрунтування основних напрямів удосконалення транспортного забезпечення виробництва зерна, його зберігання, переробки й реалізації.

Про значну роль виробництва зерна свідчать дані табл. 1. Незважаючи на те, що за досліджуваний період питома вага виробництва зерна дещо зменшилася, однак вона перевищує п'яту частину загального обсягу продукції рослинництва і посідає перше місце серед інших її видів.

Згідно зі статистичними даними, найбільші площі в зерновому господарстві країни зайняті під пшеницю, кукурудзу на зерно та ячмінь (89,5 % у 2012 р.). Дані табл. 2 свідчать, що посівні площі зернових культур за 2008–2012 рр. практично залишилися без змін.

Серед інших найбільше зросли обсяги посівних площ кукурудзи на зерно (в 1,8 разу), це сталося за рахунок скорочення площ від посівами, переважно пшениці та ячменю. Аналогічним чином відбулися зміни обсягів площ, з якої зібраний урожай (табл. 3).

Таблиця 1

Структура продукції сільського господарства України у постійних цінах 2010 р.

%

Види продукції	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. до 2008 р., в. п.
Продукція сільського господарства всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	–
У тому числі:						
продукція рослинництва	67,6	65,6	63,9	69,5	66,8	–0,8
з них зернові культури	27,3	24,8	21,4	25,9	22,1	–5,7

Джерело: дані Держстату України [7, с. 85], власні розрахунки.

Таблиця 2

Посівні площі під зерновими культурами в Україні

тис. га

Види зернових культур	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. у відсотках до 2008 р.
Зернові культури всього	15636	15837	15090	15724	15449	98,8
у тому числі:						
пшениця	7116	6852	6451	6781	5772	81,1
жито	467	468	286	284	303	64,9
ячмінь	4219	5122	4505	3787	3425	81,2
овес	456	433	326	288	310	68,0
кукурудза на зерно	2516	2149	2709	3620	4625	183,8
просо	153	119	95	169	191	124,8
гречка	302	273	225	311	300	99,3
рис	20	25	29	30	26	130,0
зернобобові	263	371	429	374	318	120,9

Джерело: дані Держстату України [7, с. 90], власні розрахунки.

Таблиця 3

Площа, з якої зібрано врожай зернових культур в Україні

тис. га

Види зернових культур	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. у відсотках до 2008 р.
Зернові культури всього	15381	15470	14576	15321	14792	96,2
у тому числі:						
пшениця	7054	6753	6284	6657	5630	79,8
жито	459	461	279	279	298	64,9
ячмінь	4167	4994	4317	3684	3293	79,0
овес	445	416	311	280	301	67,6
кукурудза на зерно	2440	2089	2648	3544	4372	179,2
просо	142	102	85	156	153	107,7
гречка	282	254	199	286	273	96,8
рис	20	25	29	30	26	130,0
зернобобові	257	355	391	336	303	117,9

Джерело: дані Держстату України [7, с. 92], власні розрахунки.

За аналізований період (табл. 4) загалом обсяги виробництва зерна скоротилися (якщо не брати до уваги рекордний 2011 р., коли було вироблено 56,7 млн т збіжжя). Втім сільськогос-

подарські товаровиробники за 2008–2012 рр. забезпечили збільшення виробництва зерна кукурудзи (в 1,8 разу) та рису (в 1,6 разу).

Таблиця 4

Виробництво зерна в Україні

тис. т

Види зернових культур	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. у відсотках до 2008 р.
Зернові культури всього	53290	46028	39271	56747	46216	86,7
у тому числі:						
пшениця	25885	20886	16851	22324	15763	60,9
жито	1051	954	465	579	677	64,4
ячмінь	12612	11833	8485	9098	6936	55,0
овес	944	731	459	506	630	66,7
кукурудза на зерно	11449	10486	11953	22838	20961	183,1
просо	221	139	117	279	157	71,0
гречка	241	189	134	282	239	98,2
рис	101	143	148	170	160	158,4
зернобобові	550	622	592	491	473	86,0

Джерело: дані Держстату України [7, с. 93], власні розрахунки.

Якщо за цей період (табл. 5) виробництво сільськогосподарської продукції з розрахунку на одну особу зросло на 12,3 %, продукції рос-

линництва – на 11,1 %, то обсяги виробництва зерна скоротилися (якщо не брати до уваги урожайний 2011 р.).

Таблиця 5

Виробництво сільськогосподарської продукції на одну особу в Україні

Види продукції	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. у відсотках до 2008 р.
Продукція сільського господарства, грн	4357	4298	4249	5113	4894	112,3
у тому числі:						
продукція рослинництва, грн	2946	2821	2715	3554	3272	111,1
з них зернові культури, кг	1152	999	856	1242	1014	88,0

Джерело: дані Держстату України [7, с. 86], власні розрахунки.

Досліджуваний період характеризується нестійкою врожайністю зернових, перш за все, на наш погляд, під впливом погодно-кліматичних умов (табл. 6).

Аналізоване нами п'ятиріччя, з огляду на урожайність, може бути охарактеризоване таким чином: два високоврожайні роки – 2008 р., 2011 р., два середньоврожайні роки – 2009 р., 2012 р., один маловрожайний рік – 2010 р.

Про зміни в технічному оснащенні зернового господарства можуть свідчити дані табл. 7.

Після зменшення кількості тракторів з 2012 р. настав період їх зростання. Однак тенденція скорочення кількості зернозбиральних комбайнів є стійкою. Втім, зазначені статистичні дані, як свідчать наші спостереження, не враховують якісні зміни у структурі машинотракторного парку, адже на зміну застарілим малопродуктивним моделям тракторів і зер-

Таблиця 6

Урожайність зернових культур в Україні

ц/га

Види зернових культур	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. у відсотках до 2008 р.
Зернові культури всього	34,6	29,8	26,9	37,0	31,2	90,2
у тому числі:						
пшениця	36,7	30,9	26,8	33,5	28,0	76,3
жито	22,9	20,7	16,7	20,7	22,7	99,1
ячмінь	30,3	23,7	19,7	24,7	21,1	69,6
овес	21,2	17,6	14,8	18,1	20,9	98,6
кукурудза на зерно	46,9	50,2	45,1	64,4	47,9	102,1
просо	15,6	13,6	13,7	17,8	10,3	66,0
гречка	8,5	7,4	6,7	9,9	8,7	102,4
рис	50,9	58,3	50,5	57,3	62,1	122,0
зернобобові	21,4	17,5	15,1	14,6	15,6	72,9

Джерело: дані Держстату України [7, с. 96], власні розрахунки.

Таблиця 7

Парк тракторів і зернозбиральних комбайнів сільськогосподарських підприємств України (на кінець року)

тис. шт.

Види техніки	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. у відсотках до 2008 р.
Трактори	177	169	151	147	151	85,3
Зернозбиральні комбайни	39	38	33	32	32	82,1

Джерело: дані Держстату України [7, с. 87], власні розрахунки.

нозбиральних комбайнів приходять нові енергонасичені високопродуктивні машини, кожна з яких здатна замінити 1,5–2 одиниці застарілих, морально і фізично зношених машин.

За 2008–2012 рр. обсяги реалізації зерна сільськогосподарськими підприємствами зросли майже в 1,4 разу, а середня ціна реалізації – в 3,5 разу (табл. 8).

Таблиця 8

Реалізація зерна сільськогосподарськими підприємствами (без малих підприємств) в Україні

Показники реалізації зерна	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. у відсотках до 2008 р.
Обсяги, тис. т	24763	31686	23662	28609	33669	136,0
Середня ціна реалізації, грн/т	778,6	799,0	1120,9	1374,2	1547,1	348,6

Джерело: дані Держстату України [7, с. 88], власні розрахунки.

Основними логістичними каналами збуту зерна сільськогосподарськими підприємствами є так звані «інші напрями», питома вага яких за досліджуваний період зросла на 9,3 відсоткових пункти (табл. 9). Це відбулося

за рахунок скорочення частки інших логістичних каналів: реалізації в рахунок оплати праці та пайовикам в рахунок орендної плати (на 4,4 відсоткових пункти), реалізації на ринку (на 4,2 відсоткових пункти), реалізації пере-

робним підприємствам (на 0,7 відсоткових пункти).

Ситуацію із забезпеченням потреби в зерні в державі характеризує баланс зернових і зернобобових культур (табл. 10).

За досліджуваний період, зокрема, обсяг експорту зерна зріс з 16,7 млн т до 27,8 млн т (майже в 1,7 разу). Розвиток сировинного напряму експорту зернопродуктового підкомплексу, на наш погляд, має бути зорієн-

тований на збільшення експорту продукції з більшою доданою вартістю (наприклад, борошна) та виробництва м'яса, для якого зерно є сировиною (кормом для худоби та птиці).

Структура витрат зернових і зернобобових культур у 2012 р. наведена на рис. 1. На експорт, зокрема, надходить майже половина виробленого зерна, 28,6 % – на корм худобі та птиці.

Таблиця 9

Структура реалізації зерна у сільськогосподарських підприємствах України, % до загального обсягу реалізації

Логістичні канали збуту	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. до 2008 р., в. п.
Переробним підприємствам	4,4	3,9	3,4	3,6	3,7	-0,7
На ринку	7,9	6,6	7,1	4,9	3,7	-4,2
Населенню в рахунок оплати праці та пайовикам в рахунок орендної плати	10,7	8,4	10,5	8,8	6,3	-4,4
За іншими напрямками	77,0	81,1	79,0	82,7	86,3	9,3

Джерело: дані Держстату України [7, с. 89], власні розрахунки.

Таблиця 10

Баланс зернових і зернобобових культур (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно) в Україні

тис. т

Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. у відсотках до 2008 р.
Виробництво	53290	46028	39271	56747	46216	86,7
Зміна запасів на кінець року	9952	-6079	-2054	12784	-10052	-
Імпорт	222	136	175	273	228	102,7
Всього ресурсів	43560	52243	41500	44236	56496	129,7
Експорт	16668	26160	14239	14825	27798	166,8
Витрачено на посів	3489	3558	3222	3226	2953	84,6
Витрачено на корм	13580	13997	14787	16334	16147	118,9
Втрати	1177	752	794	1570	1491	126,7
Переробка на нехарчові цілі	1625	916	1650	1551	1454	89,5
Витрачено зерна для споживання	7021	6860	6808	6730	6653	94,8
Фонд споживання хлібних продуктів	5340	5145	5106	5047	4990	93,4

Джерело: дані Держстату України [1, с. 37], власні розрахунки.

Згідно зі статистичними даними [1, с. 37] споживання хлібопродуктів в країні з розрахунку на одну особу поступово скорочується: за 2000 р. – 124,9 кг, 2005 р. – 123,5 кг, 2010 р. – 111,3 кг, 2012 р. – 109,4 кг.

Збільшення виробництва зерна в Україні та нарощування його експорту стримується недостатніми потужностями для зберігання

цієї продукції. Зерновиробники стоять перед проблемою: або одразу продавати зерно за низькими цінами (без його зберігання), або ж за вищими цінами згодом, а для цього потрібні відповідні потужності. Тому оператори елеваторів дбають про збільшення їх місткості (рис. 2).

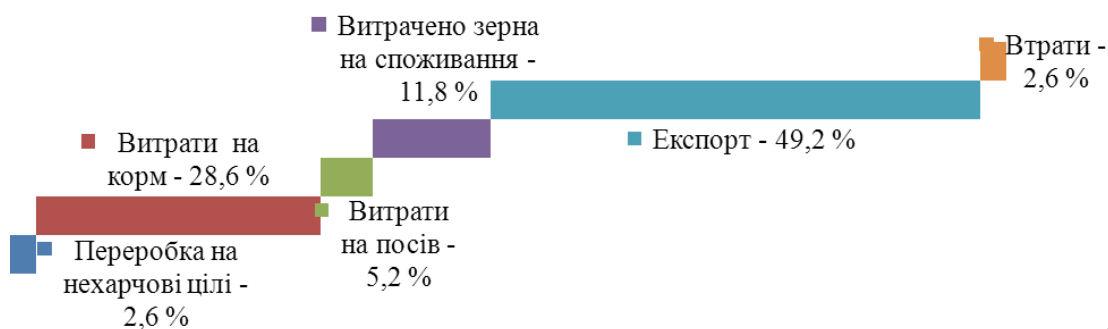

Рис. 1. Структура витрат зернових і зернобобових культур в Україні (2012 р.) [1, с. 37]

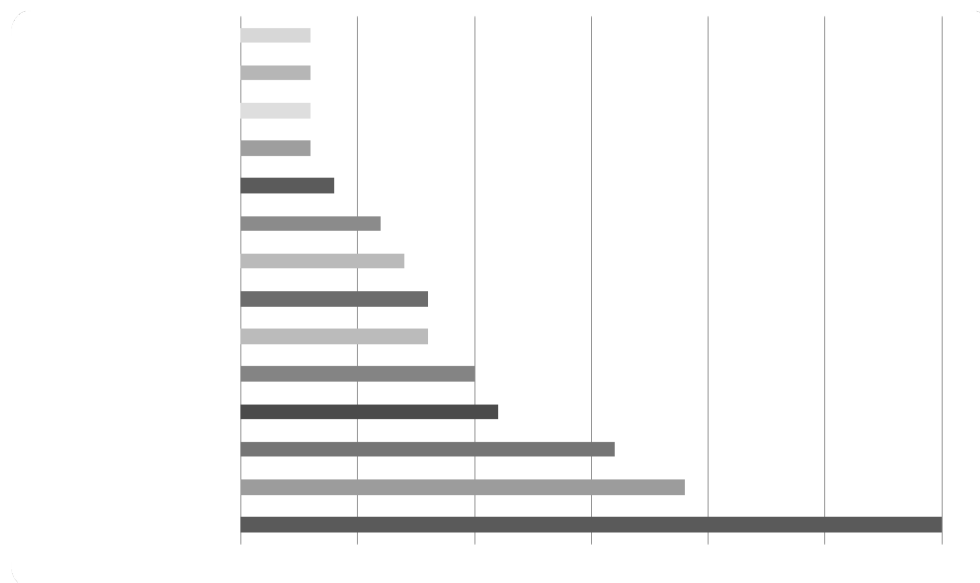

Рис. 2. Найбільші приватні оператори елеваторів (2012 р.), млн т (джерело: Dragon Capital)

Для перевезення зерна в країні широко використовується залізничний транспорт (табл. 11).

Судячи з даних табл. 11, загальні обсяги перевезень залізничним транспортом після економічної кризи 2008–2009 рр. завдяки від-

Таблиця 11

Перевезення вантажів в Україні залізничним транспортом загального користування

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. у відсотках до 2008 р.
Усі вантажі, млн т	499	391	433	469	457	91,6
в тому числі: хлібні	18	20	13	15	24	133,3
Питома вага хлібних вантажів, %	3,6	5,1	3,0	3,2	5,3	1,7 в.п.

Джерело: дані Держстату України [7, с. 120], власні розрахунки.

новленню економіки поступово нарощуються. Специфіка аграрного сектора України, зокрема зернового господарства, полягає у відносно невеликому впливі світової економічної кризи на обсяги виробництва зерна та на їх пере-

знення. Тому зі збільшенням обсягів експорту зерна через порти обсяги перевезення хлібних вантажів залізницею зросли на третину, а їх питома вага підвищилася із 3,6 до 5,3 %. Втім, як засвідчує опитування операторів зернового

ринку, проблематичною під час транспортування зерна є нестача вагонів-зерновозів.

Понад 90 % експорту зернових із України забезпечує морський транспорт. За оцінками агенції «Центр транспортних стратегій», потужності з перевалки зернових в українських

портах становлять близько 44,1 млн т на рік із можливістю одночасного зберігання майже 2,4 млн т. Найбільш завантаженими є три порти Великої Одеси (Одеський МТП, Південний, Іллічівський МТП), Миколаївський МТП, термінали компаній «Нібулон» та «Авліта».

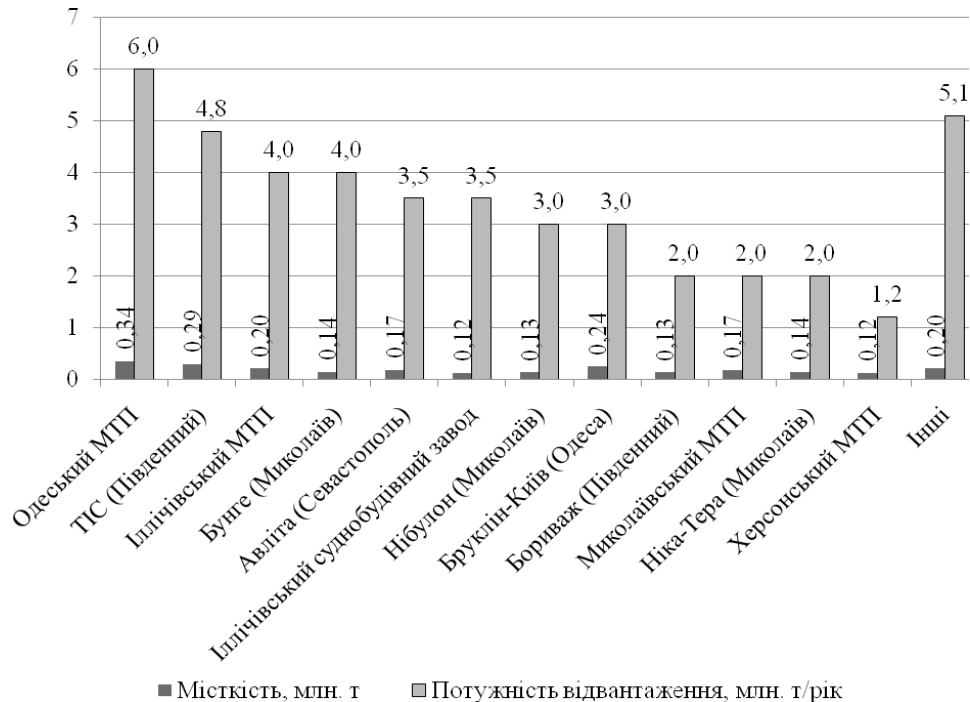

Рис. 3. Характеристика морських портів з перевалки зерна (2013 р.)

Отже, за умов збільшення обсягів експорту зерна зростає роль транспортного забезпечення руху зернопотоків, зокрема, такими видами транспорту як залізничний і морський. Утім, розвиток зернопродуктового підкомплексу та його експортного потенціалу стримується нестачею спеціалізованих вагонів-зерновозів, обмеженими обсягами логістичної інфраструктури, зокрема, зернових терміналів. Тому, на наш погляд, в Україні доцільно розробити й реалізувати загальнодержавну програму розвитку логістичної інфраструктури зернопродуктового підкомплексу, що дозволить забезпечити лідируючі позиції серед світових постачальників зерна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України : Стат. зб. за 2012 р. / за ред. Н. С. Власенко. – К. : Держ. служба статистики України, 2013. – 56 с.
2. Інноваційні аспекти управління підприємствами : монографія / [Лозинська Т. М., Перебийніс В. І., Латинін М. А. та ін.]; за заг. ред. Т. М. Лозинської. – Полтава : РВВ ПДАА, 2011. – 172 с.
3. Перебийніс В. І. Логістичне управління запасами на підприємствах : монографія / В. І. Перебийніс, Я. А. Дроботя. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 279 с.
4. Перебийніс В. І. Транспортно-логістичні системи підприємств: формування та функціонування : монографія / В. І. Перебийніс, О. В. Перебийніс. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2006. – 207 с.
5. Перебийніс В. І. Транспортний менеджмент і транспортний маркетинг виробничо-комерційної діяльності : монографія / Перебийніс В. І., Болдирева Л. М., Перебийніс О. В. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – 201 с.

6. Перебийніс В. І. Транспортний фактор забезпечення конкурентоспроможності продукції : монографія / В. І. Перебийніс, О. М. Помаз. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 187 с.
7. Україна у цифрах у 2012 році : стат. зб. / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Держ. служба статистики України, 2013. – 248 с.

В. И. Перебийнос, доктор экономических наук; **А. В. Перебийнос**, кандидат экономических наук (ВУЗ Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Зернопродуктовый подкомплекс национальной экономики как объект транспортного обслуживания.**

Аннотация. Особое значение приобретает транспортное обслуживание, в частности экспорта зерна. В статье изучены тенденции развития зернопродуктового подкомплекса и возможностей транспортного обслуживания экспорта зерна. Развитие зернопродуктового подкомплекса сдерживается несовершенным транспортным обслуживанием, в частности нехваткой вагонов-зерновозов, элеваторных мощностей, зерновых терминалов в портах. Для усовершенствования транспортного обслуживания зернопродуктового подкомплекса целесообразно разработать общегосударственную программу развития логистической инфраструктуры указанного подкомплекса.

Ключевые слова: национальная экономика, зернопродуктовый подкомплекс, транспортное обслуживание.

V. I. Perebyinis, Dc. Econ., Professor; **O. V. Perebyinis**, Cand. Econ. Sci., associate professor (Higher educational establishment of Ukoopspilka «Poltava University of Economy and Trade»). **Grain products subcomplex of national economy as transport service object.**

Summary. The grain products subcomplex occupies a leading position in the structure of the national economy. Transport service, specifically, grain export, is getting particular importance. Aims and Objectives: Studying trends in development of the grain products subcomplex and its capabilities for transport service of grain exports. Methods: economic and statistical analysis, spreadsheet, graphic. Results: Development of the grain products subcomplex is restrained by imperfect transport service, in particular, lack of grain cars, elevator capacity, grain terminals in ports. Conclusions: To improve transport service of the grain products subcomplex, it is necessary to work out a national program for development of logistics infrastructure of the subcomplex.

Keywords: national economy, grain products subcomplex, transport service.